

בישול בשבת באמצעים חדשניים

הרב ניר יפה, רס"ן – רב אוגדה 162

- א. הקדמה
- ב. מקור הדין
- ג. שיטות הראשונים בדין בישול בחמה ותולדותיה
- ד. שינוי בגוף המלאכה ושינוי בצורת העשייה
- ה. עיון בשיטות האחרונים
- ו. עיון בשיטת המנחת שלמה
- ז. עיון בשיטת האג"מ
- ח. נפק"מ בצורות הבישול הנפוצות היום – שאינן ע"ג אש
- ט. בישול בראקציה כימית
- י. סיכום להלכה

א. הקדמה

בשנים האחרונות, נכנסו לצה"ל מנות קרב חדשניות, אותם ניתן לחמם ע"י ערכת בישול, המופעלת ע"י ריאקציה כימית של עירוב מי-מלח עם מגנזיום, והבאתם בכך לידי רתיחה ואידוי. האם מותר יהיה בשבת להשתמש באמצעים אלה?

ב. מקור הדין

המשנה במסכת שבת²⁵ כותבת:

"אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרין, ורבי יוסי מתיר. ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה. מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין, אמרו להם חכמים: אם בשבת - כחמין שהוחמו בשבת, ואסורין ברחיצה ובשתיה. אם ביום טוב - כחמין שהוחמו ביום טוב, ואסורין ברחיצה ומותרין בשתיה".

ומסבירה הגמרא²⁶:

"ולא יפקיענה בסודרין והא דתנן נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור, ואת המים היפים ברעים בשביל שיצננו, ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו לימא רבי יוסי היא ולא רבנן!

אמר רב נחמן: בחמה - דכוליה עלמא לא פליגי דשרי, בתולדות האור - כוליה עלמא לא פליגי דאסיר, כי פליגי - בתולדות החמה; מר סבר: גזרינן תולדות החמה אטו תולדות האור, ומר סבר: לא גזרינן."

מבואר בדברי הגמרא כי על שלושה סוגי בישול אין מחלוקת:

אור ותולדות האור - לדעת כולם יש בהם איסור בישול מדאוריתא. חמה - לדעת כולם מותר לבשל בה.

מחלוקתם של רבי יוסי וחכמים הוא בתולדות החמה, שלדעת חכמים הבישול בתולדות חמה אסור מדרבנן וגוזרים על תולדות החמה משום תולדות האור, ולדעת רבי יוסי לא גוזרים ומותר. לדעת חכמים יש לחשוש שיחליפו הרואים בתולדות האור ויבואו להתירם ולכן גזרו (בלשונו של רש"י²⁷: "דמאן דחזי סבר דתולדות האור נינהו"). לעומת זאת, על חמה לא גזרו חכמים אטו אור, משום שיש לחלק בין חמה לאור (בלשונו של רש"י²⁸: "דאין דרך בישולו בכך, וחמה באור לא מיחלפא דליגזר הא אטו הא").

להלכה פסק הרמב"ם²⁹ לאסור את הבישול בתולדות חמה:

"מותר להחם בחמה אף על פי שאסור להחם בתולדות חמה שאינו בא לטעות מחמה לאור, לפיכך מותר ליתן מים צונן בשמש כדי שיחמו, וכן נותנין מים יפים לתוך מים רעים בשביל שיצננו, ונותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור."

וכן פסק השו"ע³⁰ כדעת חכמים, וזו לשונו:

"כשם שאסור לבשל באור כך אסור לבשל בתולדת האור, כגון: ליתן ביצה בצד קדרה או לשברה על סודר שהוחם באור כדי שתצלה; ואפילו בתולדת חמה, כגון: בסודר שהוחם בחמה, אסור גזירה אטו תולדת האור, וכן אסור

26 לט, א.

27 ד"ה אטו.

28 ד"ה דשרי.

29 הלכות שבת כב, ט.

30 או"ח שיח, ג.

להטמינה בחול או באבק דרכים שהוחמו מכח חמה אבל בחמה עצמה, כגון: ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיוחמו, מותר".

ג. שיטות הראשונים בדין בישול בחמה ותולדותיה

כתב המבי"ט בקרית ספר³¹:

"הנותן ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ונתגלגלה חייב שהמבשל בתולדת האור כמבשל באור עצמה, אבל לא בחמה ובתולדות חמה דבישול לא הוי אלא באור ותולדותיו דהכי נמי הוה בסממני המשכן, וכן המדיח בחמין דג מליח ישן וכיוצא בו חייב שהדחתו זהו גמר בישולו וכן המבשל בחמי טבריה לא מחייב מדאוריתא דאין בישול מדאוריתא אלא האור ותולדותיו כדאמרי ובבישול בשר וחלב משמע דבישול חמי טבריה היא ספקה דאוריתא אי הוי בישול או לאו".

מבואר מתוך דברי המבי"ט שאין חיוב על בישול בשבת בחמה, זאת משום שאינו נקרא בישול לעניין שבת, אלא כאשר זה דומיא דמשכן, וכיון שבמשכן הבישול היה ע"י האור ותולדותיה, אינו נקרא בישול אלא באופן הזה.

לעומת שיטת המבי"ט, נראה ששאר הראשונים חלקו עליו:

רש"י³² כתב:

"דאין דרך בישולו בכך, וחמה באור לא מיחלפא דליגזר הא אטו הא".

המאירי³³ כתב:

"ויש לך שלישיית שמותרת לכתחילה והוא בחמה עצמה וכמו שאמרו בגמ' בפרק חבית קמ"ו ב' נותנין את המים הצוננין בחמה כדי שיחמו מפני שהחמה אין בה תורת בשול ואין בה גזירה להחליף חמה באור אבל תולדת חמה שמא הרואה יחשוב שתולדת אור הוא וראוי לגזור ונמצאת למד בה יפה כח הבן מכח האב".

וכן לשון האור זרוע³⁴:

"וא"ר נחמן בחמה כ"ע לא פליגי דשרי פי' דאין דרך בישול בכך וחמה באור לא מיחלפה דליגזר הא אטו הא".

31 הלכות שבת פרק ט.

32 שבת לט, א ד"ה דשרי.

33 שבת לח, ב.

34 חלק ב, הלכות שבת סימן סב.

אם כן, מבואר מחבל ראשונים זה, שמדין תורה אין חיוב אלא כאשר מבשל בדרך בישול מקובלת ורגילה, וטעם ההיתר בחמה הוא משום שאין דרך לבשל ע"י חמה.

ד. שינוי בגוף המלאכה ושינוי בצורת העשייה

שאל האגלי טל³⁵:

"ויש לעיין דבשבת בנעשה שלא כדרכה עכ"פ מדרבנן אסור".

קיי"ל כי דבר האסור מדאורייתא בשבת, ונעשה בשינוי, אסור לכל הפחות מדרבנן, א"כ מדוע לשיטת רש"י - הסובר שמותר לבשל בחמה משום שזה בישול שלא כדרך הבישול, לא יהיה אסור לפחות מדרבנן?

"אך בירורן של דברים דיש חילוק בין אם יש שינוי בהנעשה או השינוי הוא רק בהעושה. דבאכילה שלא כדרכה, כגון שאכל חלב חי או שעירב דבר מר הרי יש שינוי בהמאכל... אבל הכותב בשמאל הרי עצם הפעולה הוא האות הנעשה ובזה אין שינוי רק שיש שינוי באיש העושה שעשה הפעולה בשמאל תחת שהיה לו לכתוב בימין... מעתה המבשל בחמה כיון דיש שבח עצים בפת ותבשיל, וכשבישל באש יש שבח אש בהתבשיל והוא שינה לבשל בחמה ששבח חמה בהתבשיל יש שינוי בהבישול הנעשה, וכמו שנחשב שינוי בין תולדת האש לתולדת חמה כ"כ נחשב שינוי בין יש בהפת כח חמה בין יש בה כח האש. ושוב אין צריכין לטעם דמלאכת מחשבת אלא שלא חשוב בישול כלל".

מחלק בעל האגלי טל חילוק יסודי בין אם השינוי נעשה בגוף הפעולה לבין אם השינוי נעשה רק בגברא העושה והתוצאה הינה אותה תוצאה. כאשר גוף הפעולה נשאר אותו דבר, כדוגמת הכותב שלא כדרכו, במבחן התוצאה נכתבה אות, והשינוי הוא רק בצורת הכתיבה שלה, אז הפעולה התבצעה שלא כדרכה ולכן האיסור הוא מדרבנן. אך כאשר השינוי נעשה בגוף הפעולה, כדוגמת האוכל חלב חי, אז האכילה היא אכילה אחרת. כמו כן כאשר מבשל בחמה, אז ישנו בתבשיל שבח חמה ואין בו דבר שדומה לשבח האור ולכן אינו נחשב כבישול כלל.

בחילוק זה, יש כדי להבין טוב יותר את סברת רש"י הכותב: "דאין דרך בישולו בכך", הרי בסופו של דבר האוכל בושל?! עכשיו הוא ראוי לאכילה, ולפחות יהיה הדבר אסור מדרבנן?!

אלא שכאן למדנו גדר חדש בהגדרת הפעולה. כאשר השינוי נעשה בגוף הפעולה, אין

הפעולה בכלל הפעולה האסורה ואינה דומה לה, לעומת מקרה בו השינוי נעשה באדם המבצע את גוף הפעולה, אך התוצאה היא שווה. עוד מוסיף בספרו אבני נזר¹:

“אך מה שתרצת ורצית לומר דטעם בישולו בחמי טבריה פטור, משום דבישול שבמשכן לא היה אלא בתולדות האור, ליתא, דאין הטעם כלל משום זה. שהרי בפסחים (מא, א): “המבשל בחמי טבריה בשבת פטור, פסח שבישולו בחמי טבריה חייב”, מ”ש בשבת דלא, דתולדות אש בעינן- וליכא, פסח- נמי לאו תולדות אש היא. ואם בעצמותו בישול הוא והטעם בשבת משום שאינו דומה לאותו שבמשכן, מה מקשה מפסח?!”.

מחדד ומדגיש בעל האבני נזר, שפירושו של רש”י: “דאין דרך בישולו בכך”, אינו מאוחד עם שיטת המבי”ט, האומר שמלאכה זו לא היתה במשכן, ולכן אין דרך בישול בכך. שאילו היה כך, מה הקשתה הגמרא מפסח שבישולו בחמי טבריה?! הרי לכאורה ההבדל ברור, המבשל בחמי טבריה בשבת פטור, משום שזו מלאכה שלא היתה במשכן. אלא שמעצם ההשוואה אנו למדים שלדעת רש”י היתר הבישול בחמה, אינו קשור למשכן, אלא הוא משום שלא מבשלים באופן הזה.

ה. עיון בשיטות האחרונים

הנודע ביהודה² דן בשאלת בישול והבלעה ע”י מליחה, והביא את שיטת הרמב”ן הסובר, שכלי שני אינו מבשל, אך הוא מבליע ומפליט, והראייה ממליחה שהיא מבליעה ומפליטה, אע”פ שלעניין שבת אין מליחה מבשלת, וז”ל:

“אבל לא בשביל זה יוקשה על הרמב”ן. והרמב”ן סובר דאפיה יוכיח שלא היה במשכן ואעפ”כ כיון שבישול הוה במשכן בסמנים לכן אפיה הוי בכלל בישול והא דפטור בחמי טבריה אין הטעם משום דלא הוי בישול שאינו דומיא דמשכן רק הטעם משום שאינו דרך לבשל בו מה שאינו תולדת האור לכן פסק הרמב”ם שאפילו בבב”ח דודאי לא גמרינן ממשכן ואפ”ה המבשל בו אסור ואין לוקין עליו משום דאין דרך בישול. וכן פסק לענין שבת בפ”ט מהלכות שבת הלכה ג שהמבשל בחמי טבריה פטור. אבל עיקר טעמו לפי שהוא מסופק אם דרך לבשל בו אבל במליחה אם היה מבשל היה אפילו חייב כי דרך למלוח למאן דבעי לאורחא ולכן אם היה מבשל היה חייב מן התורה ושפיר הוכיח הרמב”ן שאין מליחה מבשל כלל”.

1 קצא, ס”ק ו.

2 תניינא, יו”ד, מג.

מבואר מדבריו, שאין בישול במליחה, לא בגלל שזו מלאכה שלא הייתה במשכן, אלא משום שאינו דרך בישול מה שאינו תולדות האור. לעומתו כתב החתם סופר³:

"והנה בשבת, המבשל בחמה ותולדות חמה פטור, והטעם מפני שלא היה כן במשכן כי אם בשול סממנים באור ושמן רוקח בתולדת אור... (וכדאיתא ברמב"ן שמות ל, כה) אבל בחמה לא בשלו במשכן, דלפני מלך בשר ודם אין עושים כן, לפני מלך המלכים הקב"ה לא כל שכן".

מבואר מדבריו כי טעם איסור בישול בהאור הוא משום שזו מלאכה שהייתה במשכן, משא"כ בישול בחמה שלא אסרה אותו התורה. נפק"מ למחלוקת זו הביא הפרי מגדים⁴:

"נסתפקתי, בישל בחמי טבריא ותולדות חמה, אם מבשל אחרי כן בחמי אור, אם חייב. ויראה דפטור הוא, דכבר נתפעל בבישולו, ואפשר מותר לגמרי".

וכן כתב גם המנחת חינוך⁵:

"ואני מסופק בשבת דפסקינן אין בישול אחר בישול... אם בישלו בחמי טבריה ואחרי כן בישלו באור, אם חייב, מי נימא דמכל מקום נתבשל, אך היא גזירת הכתוב דאינו חייב על תולדות חמה, אבל מ"מ לענין זה הוי ליה נתבשל, דבישול אחר אינו נחשב כלל ופטור, או כיון דלא הוי מבשל לענין שבת, אם כן לא הוי בישול, וחייב אח"כ בין בשבת בין בבשר בחלב... שוב האיר השי"ת את עיני, וראיתי בפרמ"ג או"ח סי' שי"ח במשבצות סק"ו נסתפק בזה לענין שבת, אם בישלו בחמי טבריה ואח"כ בישלו באור אם חייב, ודעתו נוטה שפטור ומותר לגמרי...".

אם כן מבואר, שגם לגבי סוגיית בישול אחר בישול, תהיה נפק"מ לדינא, אם נאמר כשיטת רש"י שאין בבישול בחמי טבריא משום דרך בישול, אם בישל בחמי האור אחרי חמי טבריא, יהיה חייב. אך אם נאמר כשיטת המבי"ט, שבישול בחמי טבריא לא נאסר משום שהוא לא היה במשכן, אך יש לו שם בישול, אזי המבשל בימי האור אחרי חמי טבריא יהיה פטור. העולה מכול האמור לעיל, כי שיטת רש"י היא בדווקא, היינו הבישול בחמה אינו נאסר, לא בגלל שאינו ממלאכות המשכן, אלא בגלל שאינו דרך בישול כלל, דבר שיכול להשתנות עם הזמן, עם שינוי דרכי הבישול.

3 תורת משה, ריש פרשת ויקהל.

4 או"ח שיח, מש"ז ס"ק ו.

5 מצווה ז, ה.

1. עיון בשיטת המנחת שלמה

הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה⁶ כותב ביאור חדש לסוגייתנו ולדעתו גם לשיטת רש"י העיקר הוא המעשה שהיה במשכן. הוא דן בתשובה בסוגיית חוט להט חשמלי, וכתב בתוך הדברים כך:

"דאף שכתב רש"י בשבת (לט, א) אהא דמבשל בחמה לכו"ע שרי דהוא מפני דאין דרך בישולו בכך, מ"מ נראה שגם באופן שכן רגילים לבשל בחמה כמו דוד שמש וכדומה ג"כ פטור, וכדחזינן מחמי טבריא דאי אמרינן דחלפי אפיתחא דגיהנם הו"ל תולדות האור וחייב, ואם הו"ל תולדות חמה ופטור, וגם חילוק זה שבין אור וחמה נזכר גם לענין פסח מצה וחלה וכו' והתם מאי נפק"מ אם רגילין בכך או לא, וע"כ דכוונת רש"י בדברים אלה לומר דאין זה קרוי בישול... ולפי"ז גם בישול החוט ע"י זרם ג"כ חשיב כמבשל בחמה".

דבריו אלו של הגרשז"א מהווים חידוש, ומסביר שדברי רש"י האומר: "אינו דרך בישול" אינם בדווקא, אלא כוונתו שלאופן זה אין שם בישול. הבנה זו לכאורה אינה עולה בקנה אחד עם דברי האו"ז המוזכרים לעיל: "רק הטעם משום שאינו דרך לבשל בו מה שאינו תולדת האור".

עוד קשה הבנתו ברש"י, מתוך דברי האבני נזר⁷ האומר כך:

"לדידי לק"מ דבשבת בישל בחמה שרי, דאין דרך בישול בכך, וחמה באור לא מיחלף, דנגזור הא אטו הא ובתולדות חמה גזרינן אטו תולדות האור עיי"ש פירש"י. ומבואר דתולדות חמה נמי אין דרך בישול בכך. שאם היה בו דרך בישול ואעפ"כ אי לאו גזירה, היה מותר משום שאינו תולדות האור, למה ליה לרש"י לפרש בחמה משום שאינו דרך בישול, תיפוק ליה דבלא"ה מותר משום שאינו אור ותולדתו, כמו תולדות חמה שהיה מותר אי לאו גזירה אף שדרך בישול בכך. אלא ודאי גם טעם תולדות חמה שאינו דרך בישול ופשוט. וזה טעם חמי טבריא ג"כ משום שאינו דרך בישול אלא באור ותולדתו".

הגרשז"א סמך את דבריו על הגמרא בשבת לגבי חמי טבריא:

"דאי אמרינן דחלפי אפיתחא דגיהנם הו"ל תולדות האור וחייב, ואם הו"ל תולדות חמה ופטור, וגם חילוק זה שבין אור וחמה נזכר גם לענין פסח מצה וחלה וכו' והתם מאי נפק"מ אם רגילין בכך או לא, וע"כ דכוונת רש"י בדברים אלה לומר דאין זה קרוי בישול".

6 חלק א סימן יב, ענף ב ס"ק א הערה 7.

7 יו"ד סימן פח, ב.

על כך כתב מרן הגראי"ה קוק זצ"ל: בתשובתו לגרצ"פ פרנק זצ"ל בביאור טעם הפטור בחמי טבריה:

"וע"ד חמי טבריא אצלי העיקר שכל דבר שבתורה הוא כדרך העולם ברוב. וכיון שרוב הבישולים הם באש ודאי גם סתם פירוש בשל בפסח ג"כ הוא כך, וה"ה נמי גבי שבת ומשכן גופא, דתלינן בדרך הרוב של בני אדם".

אם כן מבואר בדברי מרן הרב זצ"ל, שבחמי טבריא, אילו אמרינן שנאסר משום תולדות האור, המבשל בחמי טבריא היה חייב גם לשיטת רש"י זאת משום שרוב בני אדם היו נוהגים לבשל באופן זה.

אם כן, דבריו של מרן שר התורה הגרש"ז זצ"ל, צריכים ביאור לעניות דעתי.

ז. עיון בשיטת האגרות משה

בשו"ת אגרות משה⁸ דן בסוגיית הבישול בחמה והחילוק בין תולדות חמה לתולדות האור, ואלו דבריו:

"ואולי יש לומר בטעם אחר דתולדות החמה וגם תולדות האור אין הדרך כל כך לבשל בהם, שלכן אין למילף אותם שיהיו תולדה מצד חמום של עצמם אף לא לתולדות האור, אך שמ"מ חייב גם על הבשול דע"י תולדות האור מצד שנחשב זה כבשול מצד האש עצמו שהרי החמימות שבהמים והסודר הרי הוא מהאש וממילא הוא בכלל בשול האש עצמו שהרי חמום האש הוא המבשל, שלכן אף שלא היה בשול זה ממש במשכן כיון שאין לחשוב זה שינוי מדרך המלאכה חייב, ודמי זה להעמיד הקדרה ברחוק קצת יותר מהאש מכפי דרך בנ"א אבל הוא עכ"פ מקום הראוי להתבשל במשך יותר זמן שודאי חייב אף אם במשכן לא היו עושין כן כדי למהר הבשול. וכמו כן הוא במבשל בתולדות האור שהוא בשול בחמימות האור לא שייך לחלק כל זמן שאין זה שינוי ממש מדרך המלאכה שיש אף רק מעט אינשי דמבשלין בהם, ולכן כשהם תולדות חמה אף ששוין ממש במדת החום כמו אם היו תולדות האור כהא דחמי טבריא וכהא דסודר שבחמימותו יכול לבשל ביצה, פטור דמצד עצמן הא אין למילף תולדות מבשול האש שהיה במשכן מאחר דאין הדרך כל כך לבשל בהן וכל החיוב בתולדות האור הוא מצד שהוא נחשב בשול בחמימות האש שזה הא ליכא בתולדות החמה, שאם נחשוב כן הרי מתבשל בחמימות דחמה שאין בו חשיבות מלאכה. וטעם זה הוא

8 אגרות הראי"ה א, אגרת קמה, אות ג.

9 או"ח חלק ג, סימן נב.

יותר מסתבר. מבואר מדבריו שחיוב הבישול באור ובתולדות האור, אינו מצד עצם מציאות תולדות האור שדרך לבשל כך, אלא מחמת שהחום הגיע מכוח האור ממליא נחשב הדבר כבישול באור עצמו.

עוד מוסיף האגר"מ וכותב ליישב את דברי רש"י ודברי המבי"ט כאילו אינם חולקים זה עם זה, וזו לשונו:

"ולמה שבארתי כוונת רש"י והר"ן מסתבר שזהו גם כוונת קרית ספר דכתב דאין בשול מן התורה אלא באש, ולא פליגי כלל, אלא שלא כתב הטעם דפירשו רש"י והר"ן, דהא מוכרח כן דבלא טעם היה לן ודאי למילף מבשול אש שהיה במשכן כמו כל התולדות".

היינו גם לשיטת הקרית ספר, הסובר שבישול בחמה מותר משום שהוא לא היה במשכן, צריך להיזקק לפירוש רש"י, כדי להסביר מדוע לא לומדים בישול בחמה ותולדות חמה, מדין תולדה. לכן לשיטתו יש לצרף לדעת הקרית ספר את שיטת רש"י האומר שאין בחמה דרך בישול ולכן אין לומדים בישול בחמה מבישול באור.

ח. נפק"מ בצורות הבישול הנפוצות היום - שאינן ע"ג אש

אם נסכם את השיטות העומדות לפנינו, נראה כי יש מספר שיטות להבנת דברי רש"י (וממילא גם את המחלוקת שבינו לבין שאר הראשונים):

- א. שיטת האבני נזר והנודע ביהודה המבינים את רש"י כפשוטו, היינו המבשל בחמה מותר, בגלל שאין דרך לבשל באופן הזה, ואת זה לא אסרה התורה.
- ב. שיטת בעל המנחת שלמה ברש"י, שדברי רש"י אינם בדווקא, וגם בדבר שדרך לבשל בו יהיה מותר, כדוגמת דוד שמש, וממילא המדד הקובע למה שנאסר הוא האם זו מלאכה שהייתה במשכן.
- ג. שיטת האגרות משה שדברי רש"י מאוחדים עם בעל הקרית ספר, ולדעתו אין חיוב במבשל בחמה משום שמלאכה זו לא הייתה במשכן, ולא אוסרים משום תולדה משום שאין באופן זה דרך בישול.

עפ"י דברינו, נראה שיש לבחון כל מקרה לגופו, ואם צורת בישול מסוימת הפכה להיות מקובלת, יש לחשוש לאיסור תורה, לכן כך כתב האגרות משה בדין מיקרוגל:

"וא"כ בהמייקר - וייו אווען (תנור מיקרוגל) שטוב לבשל בו כמו באש ממש ואלו שיש להם תנור כזה משתמשים בו יותר מבשול דבאש ומה שלא נתפשטו תנורים אלו עדיין הוא משום דלא מצוי עדיין הרבה תנורים וכשיהיו מצויין ודאי ישתמשו בהם כו"ע דהא הוא יותר טוב, ודאי יש למילף מבשול

דאור דהיה במשכן בחשיבות תולדה שהוא לכל הדינים כהאב דבשול ע"י האור לאיסור ולחויוב סקילה וחטאת, לא רק לרש"י והר"ן אלא אף לקרית ספר דהרי לא פליגי כלל לפ"מ שבארתי".

מבואר בדבריו, שהיות ובישול במיקרוגל הוא דבר נפוץ, כדרך בישול לכתחילה, יוצא שממילא הוא מוגדר כתולדה של מלאכת בישול וחויבו מדאוריתא. לדעתו שיטה זו נכונה הן לשיטת רש"י והן לשיטת הקרית ספר.

לעומת זאת, לדעת המנחת שלמה, דברי רש"י אינם בדווקא ולכן גם דברים שדרך לבשל בהם, יהיה מותר, היות והם לא היו במשכן.

ט. בישול בראקציה כימית

הגאון הרב אשר וייס כתב בתשובה לגבי הבישול בראקציה כימית:

"ואף אם נניח דאין בזה חשש דאורייתא, אם משום שלא נפסוק כשיטת המאירי, או משום שנחלק בין סיד למגנזיום, או משום שננקוט לעיקר דאין מלאכת בישול אלא בבישול הביצה ולא בבישול המים המכבים את הסיד, כנ"ל, מ"מ לא יצאנו בזה מידי איסור דרבנן, דלכאורה פשוט דכאשר אסרו חכמים תולדת חמה, כללו באיסור זה כל דרכי הבישול מלבד בישול חמה. ולכאורה מוכח כך מהמבואר בשבת ל"ט ע"א דהמבשל בחמי טבריה, אם חומן משום דחלפי אפיתחא דגיהנם חייב דהוי תולדת אור, ואם אין חומן חום אש הגיהנם הוי כתולדת חמה ואסירי מדרבנן, הרי דאף שאינם תולדות חמה ממש אלא חום טבעי הבוקע ממעמקי האדמה, מ"מ יש בזה בישול מדרבנן כדין תולדת חמה, עי"ש.

ואף דלא אסרו תולדת חמה אלא אטו תולדת האור, ויש אפוא מקום לטעון דבני"ד דודאי לא אתי לאחלופי בתולדות האור דהלא המים מתחממים לעינינו בלי כל שייכות לאש, כבר נחלקו האחרונים בתולדות חמה דלא אתי לאחלופי בתולדות האור, דהמהרש"ל כתב דמותר לגלגל ע"ג גג רותח דהכל יודעים שגג רותח אינו אלא תולדת חמה ולא תולדת האור, אך המג"א בסימן שיי"ח סק"י דחה דבריו ונקט דלא פלוג ואסרו כל תולדת חמה וכ"כ המשנ"ב שם סק"כ. ולשיטתם גם בני"ד לכאורה יש לאסור משום דאסרו חכמים בישול בתולדת חמה...

אך מ"מ אין אני רואה מקור איתן להקל בזה, ואף אפשר דיש בזה חשש דאורייתא".

מבואר מדבריו, שמכדי איסור דרבנן לא יצאנו, וכאשר אסרו חכמים תולדות החמה, הם

אסרו בזה את כול דרכי הבישול מלבד בישול בחמה עצמה, ויש אף לחשוש בזה לאיסור דאורייתא.

לעומתו, כתב הגאון מנחם שימל¹⁰:

“בשעת הצורך במקומות שאין אפשרות לחמם אוכל בשבת באופן המותר, כגון בצבא או בבתי חולים מותר לחמם אוכל ע"י ריאקציה כימית. וראוי לעשות פעולה זו בשינוי כלאחר יד. אולם במקום שיש אפשרות לחמם מזון באופן המותר בשבת, ראוי להימנע משימוש בדרך חימום זו בשבת. כל דברינו אינם אמורים אלא לעת עתה ששיטת חימום זו אינה משמשת לבישול, אלא לחימום מסוג זה בלבד. אמנם אם תתפשט שטית חימום זו אף לבישול גמור יש לשוב ולעיין בדבר מחדש... העלתי דברים אלה על שולחן מלכים בפני הגאון רבי שלמה פיישר והגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שהוסיפו הערות על המאמר הנ"ל, ובסוף דבריו כתב הגר"ז גולדברג וז"ל: 'לענ"ד הדברים ברורים ונכונים, ומ"מ אם ניתן להפעיל את המכשיר בשינוי כלומר כלאחר יד כדאי לצאת מידי ספק. זלמן נחמיה גולדברג'.”

י. הסיכום להלכה

כפי שהוצג, חלקו בסוגיה זו אחרוני זמנינו, בהם יש מי שסובר שיש בבישול כימי משום איסור דרבנן או אפילו חשש איסור דאורייתא, ובהם מי שסובר שיש להתיר את הדבר בשינוי במקום הצורך. שורש מחלוקתם תלוי בהבנת הראשונים בסוגיית המבשל החמה וסיבת ההיתר לכך. בספר תורת המחנה¹¹ סיכמו כך הלכה למעשה:

“וא"כ למעשה אין לחמם מאכלים באמצעים כימיים בשבת, הן משום איסור 'בישול' והן משום איסור 'מוליד'. אכן, מאחר ובפשטות אין בהפעלת ערכה זו איסור דאו', על כן במקום שבשל נסיבות מבצעיות הוצרכו לבשל או להסיע מזון בשבת (ולא ניתן לצרפו לרכב הנוסע בהיתר), יש להעדיף שימוש בערכה, על פני בישול באש או הסעת מזון”.

10 ישורון כ, עמוד תקיד.

11 חלק ב, עמוד 121.